

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และสิ่งแวดล้อม จากโครงการถนนชุมชนบ้านแก่งหลวง อำเภอคลอง จังหวัดแพร่ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ได้ทำการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทั้ง 3 ลักษณะตามขอบเขตที่กำหนด

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำหลักการ แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม มาช่วยในการศึกษาเพื่อช่วยให้มีการมองความสัมพันธ์อย่างเป็นภาพรวม เนื่องจากกรอบความคิด และประเด็นที่ทำการศึกษานี้จำเป็นต้องนำเอาแนวคิดหลายแนวคิดมาช่วยประกอบในการศึกษา เพื่อให้สามารถอธิบายปรากฏการณ์ได้อย่างละเอียด และสมบูรณ์ โดยมีเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องนำเสนอ ดังนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีทางสังคม
2. แนวคิดและทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม
3. แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคม
4. แนวทางการประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) และการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment : EIA)
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎีทางสังคม

โตกา ชูพิกุลชัย (2522 : 40) ได้ให้ความหมายของสังคม คือ การที่คนกลุ่มหนึ่งไม่จำกัดอายุไม่จำกัดเพศมาอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม มีการสืบทอดไปเรื่อย ๆ มีสถาบันและมีวัฒนธรรม ซึ่งมีเอกลักษณ์ของตนเอง สังคมมนุษย์ประกอบด้วยระบบสังคมหลาย ๆ ระบบ เป็นต้นว่า ระบบครอบครัว ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบการศึกษา ระบบความเชื่อ

ระบบทางสังคม ก็คือบุคคลทั้งหมดในองค์การนั้น ๆ ขณะที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกันกับโลกภายนอก ระบบทางสังคมมีอิทธิพลต่อหลาย ๆ ด้านของงานในองค์การของบุคคล เช่นเป็นตัวกำหนดทัศนคติ และค่านิยมที่มีต่องาน และมีอิทธิพลต่อแนววิถีที่บุคคลทำงานร่วมกัน (โยธิน ศันสนยุทธ, 2535: 17)

ชุมชนประกอบด้วยระบบสังคม ซึ่งมีส่วนประกอบของสถานภาพ บทบาท กลุ่มและสถาบันต่าง ๆ ซึ่งกลุ่มเหล่านั้นมีความสัมพันธ์กัน โดยมีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของชุมชนด้วย (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2537 : 38)

จาร์ส นวลนัม (2540 : 47-48) กล่าวว่าไว้ว่าสังคมต้องประกอบไปด้วยมนุษย์หลาย ๆ คนขึ้นไปอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อน ภายในขอบเขตที่เป็นสัดส่วนแน่นอน และมีลักษณะดังนี้

1. บุคคลที่อยู่ในสังคมนั้น ต้องร่วมในวัฒนธรรมอันเดียวกัน วัฒนธรรมนี้จะสะสมสืบทอดมาหลายชั่วอายุคน จนเป็นแบบแผนของการดำเนินของบุคคลในสังคม
2. บุคคลที่อยู่ในสังคมนั้นมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เพราะบุคคลรวมกลุ่มกันเป็นหลักแหล่ง มีขอบเขตบริเวณที่แน่นอน ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นไปตามระเบียบแบบแผนในรูปของ ฐานะ (Status) และบทบาท (Role) ของแต่ละบุคคลในสังคม เพื่อให้สังคมเป็นปึกแผ่น
3. บุคคลที่อยู่ในสังคมนั้นต้องมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับสมาชิกของสังคมเดียวกัน มีระดับความละม้ายคล้ายคลึงกันอยู่ในระดับหนึ่ง พอที่จะบอกได้ว่าเป็นสังคมเดียวกัน ถึงแม้จะมีบางอย่างแตกต่างกันก็ตาม
4. บุคคลที่อยู่ในสังคมนั้นมีสิ่งที่เหมือนกัน และแตกต่างกัน มนุษย์ในสังคมจะมีความรู้สึกยอมรับซึ่งกันและกัน หรือเป็นพวกเดียวกัน แต่ในขณะที่เดียวกันต้องยอมรับว่าทุกคนมีความแตกต่างกัน

วราคม ทีสุกะ (2535 : 5) ได้กำหนดแนวทางการศึกษาทางสังคม มีวัตถุประสงค์ 4 ประการ

- 1.) เพื่อเข้าใจชีวิตสังคม พร้อมทั้งกระบวนการชีวิตสังคม ในขณะที่เดียวกันก็ค้นหากฎสากลที่แฝงเร้นอยู่เบื้องหลังกระบวนการเหล่านั้นด้วย
- 2.) เพื่อประสานความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนมนุษย์
- 3.) เพื่อค้นหาวิธีแก้ปัญหาสังคม และวางแผนพัฒนาสังคม
- 4.) เพื่อควบคุมทางสังคม ทั้งในรูปที่เป็นบุคคล และในรูปที่เป็นสิ่งของหรือเหตุการณ์

ในทุกสังคมจะมีระดับของการทำตามบรรทัดฐานต่างกันไป บางคนทำตามเต็มที่ บางคนทำไม่เต็มที่ บางคนไม่ทำตามเลย แต่จะได้รับการลงโทษ การมีบรรทัดฐานทางสังคมไม่ได้เป็นเครื่องประกันว่าทุกคนจะปฏิบัติเท่ากันหมด แต่ถ้าไม่มีใครทำตามกฎเกณฑ์ก็จะเกิดการเสียระเบียบในสังคมขึ้นได้ บางคนไม่ทำตามบรรทัดฐานทางสังคม แต่ทำตามกฎของกลุ่มตัว บรรทัดฐานของกลุ่มต่าง ๆ อาจขัดแย้งกัน นอกจากนั้นแต่ละสังคมนั้นมีบรรทัดฐานที่ต่างกันไป อะไรที่ผิดในสังคมหนึ่งอาจเป็นพฤติกรรมที่ถูกต้องในอีกสังคมหนึ่งได้ บรรทัดฐานจึงมีลักษณะสัมพันธ์ (Relative)

ความขัดแย้งดังกล่าวเป็นลักษณะที่เกิดขึ้น ในสังคมสมัยใหม่ ทำให้เกิดปัญหาแก่สมาชิกของสังคมแต่ละคนเป็นสมาชิกอยู่หลายกลุ่ม และต้องทำตามบรรทัดฐานที่ต่างกัน เมื่อบรรทัดฐานของแต่ละกลุ่มขัดแย้งกัน ปัจเจกชนต้องตัดสินใจว่าจะทำตามบรรทัดฐานของกลุ่มไหน ถ้าทำตามบรรทัดฐานของกลุ่มหนึ่งอาจขัดแย้งกับอีกกลุ่มหนึ่งได้ (ประเสริฐ แยมกลิ่นฟูง และคณะ, 2540 : 69-70)

บุญเดิม พันรอบ (2528 : 101) กล่าวไว้ว่า ข้อสมมุติฐานของนักทฤษฎีความขัดแย้งสรุปได้ดังนี้คือ

- 1.) ทุกสังคมจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้
- 2.) ทุกสังคมจะต้องมีความขัดแย้ง หรือมีการต่อต้านเกิดขึ้น ความขัดแย้งของสังคมเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้
- 3.) ทุกองค์ประกอบของสังคมทำให้เกิดความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลง
- 4.) ทุกสังคมตั้งอยู่บนพื้นฐานการใช้อำนาจบังคับ คนในชนชั้นเดียวกันถูกขู่เช็กจากชนชั้นอื่น

ความขัดแย้งซึ่งเป็นพลังนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นสิ่งที่เกิดจากโครงสร้างของสังคมนั้นเอง และการที่จะเข้าใจโครงสร้างของสังคม และความขัดแย้งของสังคมก็ต้องดูจากวิธีการผลิตของสังคมนั้น ๆ มาร์กซ์ไม่เคยให้คำจำกัดความอย่างแน่นอนว่า วิธีการผลิตหมายถึงอะไร แต่อาจเข้าใจได้กว้าง ๆ ว่าเป็นระบบผลิตหลักของสังคม ซึ่งสังคมใดจะมีวิธีการผลิตแบบใดก็ขึ้นอยู่กับแรงงาน ทุน และระดับความรู้ วิทยาการ ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการผลิต ดังนั้นการผลิตที่แตกต่างกันย่อมนำไปสู่วิธีการผลิตที่ต่างกัน และในแต่ละวิธีการผลิตก็จะมีความสัมพันธ์ในการผลิตคือ ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนในสังคมที่ต่างกัน ไป แต่ที่คล้ายคลึงกันสำหรับในเกือบทุกวิธีการผลิตก็คือ ความสัมพันธ์ในการผลิตในแต่ละวิธีการผลิตนั้นจะเป็นภาพสะท้อนของความขัดแย้งระหว่างชนชั้น ซึ่งเป็นผู้ผลิตโดยตรง คือ ชนชั้นที่ทำการผลิตด้วยแรงงานของตนกับชนชั้นซึ่งไม่ได้เป็นผู้ผลิตโดยตรง คือ ไม่ได้ใช้แรงงานของตนในการผลิตแต่เป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ส่วนใหญ่จากการผลิตความขัดแย้งระหว่างชนชั้นสองชนชั้นนี้ย่อมนำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่วิธีการผลิตแบบใหม่จะสำเร็จหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับความพร้อมของกำลังการผลิตของสังคมนั้น ๆ ด้วย (จามะรี พิทักษ์วงศ์, 2529, : 85)

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นอาจจะทำให้เกิดความพอใจและไม่พอใจ ซึ่งสิ่งเหล่านั้นเสาวคนธ์ สุตสวาท (2524 : 48) ได้กล่าวว่ามีปัจจัยที่ทำให้เกิดการยอมรับ หรือการต่อต้านอยู่ 6 ประการ คือ

1. ความต้องการในการเปลี่ยนแปลง หากบุคคลยังไม่ตระหนักหรือเห็นความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงแล้ว อัตราการยอมรับย่อมจะช้าในการที่บุคคลจะยอมรับสิ่งใหม่นั้น จะต้องเป็นสิ่งที่บุคคลในสังคมเห็นว่ามิใช่ประโยชน์ สามารถบรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของตนหรือสังคมได้

2. การได้รับความพึงพอใจอย่างสูง ผลของการยอมรับการเปลี่ยนแปลงนั้น ต้องทำให้เกิดความพึงพอใจต่อบุคคลอย่างสูงทั้งด้านสภาพของสังคมเศรษฐกิจ และจะต้องชัดเจน หรือสมน้ำสมเนื้อกับปัญหา และความยากลำบากในการสนับสนุน และเปลี่ยนแปลงทั้งในรูปของวัฒนธรรมและอวัตรธรรม

3. การสาธิตผลประโยชน์การสาธิตให้เห็นประโยชน์อย่างมีคุณค่าจะทำให้การยอมรับการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นได้สะดวก จึงเป็นเกณฑ์สำคัญในการยอมรับการเปลี่ยนแปลงทั้งในรูปของวัฒนธรรมและอวัตรธรรม

4. การเข้ากันได้กับวัฒนธรรมที่มีอยู่ หากการเปลี่ยนแปลงไม่ขัดกับกระแสวัฒนธรรมวิถีประชากรศีลธรรมเดิมของสังคมแล้ว การยอมรับย่อมเกิดขึ้นได้โดยปรับให้เข้ากันได้กับวัฒนธรรมเดิมฉะนั้นก็จะปฏิเสธ

5. ต้นทุนของการเปลี่ยนแปลง หากเสียค่าใช้จ่ายมากก็ยอมรับน้อยลงไป

6. ผู้นำในการเปลี่ยนแปลง หากผู้นำการเปลี่ยนแปลงมียุทธวิธีที่ดีเข้าใจชาวบ้าน รู้จักวิธีเสนอการเปลี่ยนแปลง รู้จักเนื้อหาของการเปลี่ยนแปลงได้ดีพอ ประกอบกับความชำนาญในการเปลี่ยนแปลงรวมทั้งมีบุคลิกภาพ ภูมิหลังที่ดีก็ย่อมทำให้การเปลี่ยนแปลงเป็นไปได้ง่ายขึ้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ชุมชนประกอบด้วยระบบสังคมหลายระบบที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และกับโลกภายนอก ระบบสังคมในแต่ละชุมชนมักมีจำนวนไม่เท่ากันขึ้นกับระดับเทคโนโลยีของชุมชนนั้น ๆ ระบบสังคมจำเป็นต้องมีการจัดระเบียบทางสังคม เพื่อให้สังคมมีความมั่นคงถาวร และสมาชิกของสังคมสามารถดำเนินชีวิตของตนไปได้ การจัดระเบียบทางสังคมนั้นโดยทั่วไปแล้วจะเริ่มจากการจัดให้มีกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่าง ๆ หลายอย่างให้สมาชิกของสังคมยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติร่วมกัน หรือที่เรียกว่าบรรทัดฐานทางสังคม การจัดช่วงชั้นทางสังคมตามสภาพและบทบาทของบุคคลเป็นสิ่งจำเป็น เพราะทำให้สังคมเป็นปึกแผ่นและมีระเบียบขึ้นทุกสังคมต้องมีการเปลี่ยนแปลงและความขัดแย้งเกิดขึ้น トラバドที่กลุ่มสังคมเหล่านั้นไม่มีอะไรที่ถือว่าเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มของตน ความขัดแย้งก็จะไม่เกิดขึ้น แต่ถ้าเกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มหรือชนชั้นแล้ว การจัดระเบียบสังคมใหม่ก็จะเกิดขึ้น เพื่อมุ่งไปสู่สังคมที่สมาชิกส่วนใหญ่ปรารถนาต่อไป

แนวคิดและทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม

จาร์ส นวลนึม (2540 : 91) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม ทั้งในระดับบุคคลและกลุ่มบุคคล การเปลี่ยนแปลงนี้อาจเป็นไปทั้งทางก้าวหน้า หรือถดถอย และถาวรหรือชั่วคราวก็ได้ และมีข้อนำสังเกตเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมหลายประการ กล่าวคือ

1. เป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ และ/หรือระหว่างมนุษย์กับกลุ่มคน นั่นคือ การเปลี่ยนแปลงในการกระทำต่อกันของมนุษย์
2. เป็นการเปลี่ยนโครงสร้างทำหน้าที่ หรือกระบวนการต่าง ๆ ของความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้าง และการหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง
3. เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง อาจเป็นเรื่องใหญ่หรือเรื่องเล็กก็ได้
4. เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องสอดคล้อง และมีผลกระทบซึ่งกันและกันกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในสังคมนั้น ๆ ด้วย

ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในด้านต่าง ๆ ที่มนุษย์ประดิษฐ์และสร้างขึ้น และที่สำคัญก็คือ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านค่านิยม บรรทัดฐาน และระบบสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในสังคมนั้น ๆ การเปลี่ยนแปลงในแง่สิ่งของเครื่องใช้เกิดขึ้นง่ายกว่า แต่การเปลี่ยนแปลงในเรื่องค่านิยม และสัญลักษณ์ทางสังคมมักจะต้องใช้เวลานานและยากเย็นกว่า (ประเสริฐ เข้มกลิ่นฟูง และคณะ ,2540 : 156-157)

แนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม ผ่องพันธ์ มณีรัตน์ (2521 : 86) เสนอแนวคิดออกเป็น 3 กระแสหลัก ได้แก่

1. แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องสมดุลของโครงสร้างและหน้าที่ของสังคม แนวคิดนี้ถือว่าหน้าที่ของสถาบันต่าง ๆ ในสังคมและวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกัน ถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในส่วนใดส่วนหนึ่งแล้ว ก็ย่อมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในส่วนต่าง ๆ ต่อไป นอกจากนี้แล้วส่วนประกอบต่าง ๆ ภายในสังคมอาจเกิดการขัดแย้งกันเองได้ เมื่อเกิดความขัดแย้งกันแล้วก็จะส่งผลทำให้เกิดความตึงเครียด ซึ่งความตึงเครียดดังกล่าวทำให้เกิดแนวคิดที่แตกต่างกันหลายแบบที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงจากเดิมเล็กน้อยจนถึงมากขึ้น แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมจะเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ก็ตาม แต่การเปลี่ยนแปลงนั้นก็มักมีกระบวนการบางอย่างเกิดขึ้น เพื่อรักษาวัฒนธรรมเดิม เช่นเดียวกัน การเกิดกระบวนการเหล่านี้ทำให้การเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างล่าช้า
2. แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องตัวกำหนดทางเศรษฐกิจ แนวคิดนี้เป็นการใช้แนวคิดของมาร์กซ์ (Marx) โดยอธิบายว่ารูปแบบของการผลิต หรือวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตมนุษย์

เพราะโครงสร้างทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานของโครงสร้างด้านสังคม การเมือง สติปัญญา และความนึกคิด โดยทั่วไปไม่ใช่สามัญสำนึกของมนุษย์ที่เป็นตัวกำหนดลักษณะการดำเนินชีวิต ดังนั้นเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นฐานทางเศรษฐกิจแล้ว การดำเนินชีวิตของคนในสังคมก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย

3. แนวคิดเกี่ยวกับการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นกระบวนการที่สืบเนื่องกันไปไม่ว่าจะเป็นจากอาณาเขตหนึ่งไปยังอีกอาณาเขตหนึ่ง เช่น จากสังคมเมืองสู่สังคมชนบท เรื่องของการอุปโภค บริโภค ระบบความคิดต่าง ๆ ประเพณีวัฒนธรรมใหม่ ๆ ที่หลั่งไหลเข้ามาเพื่อปรับเปลี่ยนในสิ่งที่มีอยู่เดิม ซึ่งทำให้บางส่วนยังคงอยู่สามารถต่อต้านได้ แต่บางส่วนล้มสลายไป การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมนั้นย่อมมีส่วนประกอบอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเป็นกระบวนการก็ต้องมีการยอมรับ โดยอาศัยเวลา การยอมรับวัตถุ หรือสิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่ง และยอมรับความคิด หรือการกระทำได้ในการรับวัฒนธรรมใหม่นั้นผู้รับจะรับโดยวิธีการคมนาคม หรือการสื่อสารอย่างใดอย่างหนึ่ง วัฒนธรรมที่รับเอามานั้นย่อมเกี่ยวข้องกับโครงสร้างสังคม และระบบค่านิยม หรือวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงในสังคมชนบทนั้นอาจเกิดขึ้นได้ใน 3 ลักษณะ (รัชนีกร เศรษฐ, 2528:279)

1. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภายในทั้งหมด โดยตอบสนองต่อปัจจัยใหม่ สภาพสิ่งแวดล้อมใหม่ โอกาสและบทบาทใหม่ที่ถูกกำหนดไว้แล้ว เช่น หมู่บ้านซึ่งถูกกำหนดให้กลายเป็นเขตชาวประมง เศรษฐกิจจะดีขึ้นและมีการเปลี่ยนแปลงทั้งในแง่สังคม และเศรษฐกิจ
2. การเปลี่ยนแปลงโดยคนใดคนหนึ่งหรือ 2-3 คน บุคคลกลุ่มนี้มักเป็นผู้มีเงินสามารถติดต่อกับโลกภายนอกได้ หรือมีญาติอยู่ในเมือง ส่งลูกไปรับการศึกษาในเมืองหรือใช้บริการจากหน่วยส่งเสริม หรือจากผู้เชี่ยวชาญที่เข้าไปในท้องถิ่น
3. การเปลี่ยนแปลงซึ่งเริ่มขึ้น หรืออย่างน้อยที่สุดก็ถูกกระตุ้นโดยรัฐบาล หรือโดยการที่มีการสร้างสถาบันใหม่ ๆ ขึ้นมา

บุญเดิม พันรอบ (2528 : 221-222) กล่าวว่า ขบวนการหรือกลไกที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมก็คือ การประดิษฐ์คิดค้นการแพร่กระจาย การถอยหลังเข้าคลอง และการรับเอาวัฒนธรรมใหม่ ขบวนการต่าง ๆ เหล่านี้ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นขบวนการที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว การสูญเสียวัฒนธรรม หรืออีกนัยหนึ่งเรียกว่า การถอยหลังเข้าคลองถือว่าเป็นความเสื่อมโทรม หรือการสูญเสียวัฒนธรรมเกิดขึ้นในสังคม ซึ่งอาจเกิดขึ้นช้า หรือเร็วก็ได้ เพื่อให้เข้าใจขบวนการ หรือกลไกของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจึงได้เสนอรายละเอียดของขบวนการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. การประดิษฐ์คิดค้น (Invention) การประดิษฐ์คิดค้น หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคล สร้างนิสัยแบบแผนการดำเนินชีวิตใหม่ขึ้นมา สร้างเครื่องมือหลักการใหม่ซึ่งเป็นที่ยอมรับของบุคคลอื่น ๆ ในรูปการแลกเปลี่ยนทางสังคม การประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือเครื่องใช้ หลักการแบบแผนวัสดุใหม่ ๆ ขึ้นนั้น สังคมต้องยอมรับความคิดนั้น ๆ การยอมรับนั้นอาจจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับหลักการ แบบแผนหรือเครื่องมือเครื่องใช้นั้นมีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงไร ปัจจัยเหล่านี้หมายรวมถึง การคิดค้นหลักการ แบบแผน เครื่องมือเครื่องใช้ชนิดเดิมแต่ได้มีการค้นคว้าวิจัยเพื่อปรับปรุงคุณภาพให้ดีขึ้น การค้นคว้าวิจัยเป็นสิ่งที่มิมีอิทธิพลเหนือขึ้นไปเรื่อย เช่น การคิดประดิษฐ์เครื่องบินของวิลต์เบอร์ กับเออร์วิลด์ ไรท์ ในครั้งแรกเรียกว่าการประดิษฐ์ขั้นต้น (Primary invention) เมื่อมีคนอื่นปรับปรุงค้นคว้าวิจัยใหม่ให้ดีกว่ามีประสิทธิภาพกว่ากลายเป็นประดิษฐ์ขั้นสอง (Secondary invention) เรื่อยไป

2. การแพร่กระจาย หมายถึง การหิบบิยืมทางวัฒนธรรม หรือการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม โดยผู้ประดิษฐ์คิดค้นเป็นผู้แนะนำวัฒนธรรมใหม่เข้าไปในสังคมอื่นอาณานิคมอเมริกา ยุโรป เป็นกลุ่มที่หิบบิยืมวิธีการปลูกข้าวโพด ปลูกถั่ว รวมทั้งกรรมวิธีการผลิตอาหารจากคนพื้นเมือง โบรนิสลอร์ มาลิโนวสกีกล่าวว่า การหิบบิยืมวัฒนธรรมเป็นเรื่องธรรมดา เพราะเป็นเหมือนวัฒนธรรม ความคิดของคนแต่ละกลุ่ม ราล์ฟ ลินตัน เสนอแนะว่าการหิบบิยืมวัฒนธรรมของแต่ละสังคมมักจะหิบบิยืมวัฒนธรรมประมาณร้อยละ 90 หมายความว่า การรับวัฒนธรรมใหม่ที่แพร่กระจายเข้ามานั้น คนในสังคมไม่ได้รับมาทั้งหมด แต่เป็นการรับมาเพียงอย่างมากที่สุดร้อยละ 90 เนื้อหาวัฒนธรรมที่รับมานั้น ก็มักจะสอดคล้องกับวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมในสังคมถ้าวัฒนธรรมใหม่นั้น ขัดแย้งกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของตน การหิบบิยืมก็จะเกิดขึ้นยากลำบาก หรือบางครั้งอาจเกิดความ ขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างคนในสังคมก็ได้

3. การถอยหลังเข้าคลอง (Devolution) คนส่วนใหญ่มักคำนึงถึงเฉพาะการสังสมวัฒนธรรมหรือแนวความคิดใหม่ สิ่งประดิษฐ์ใหม่ การที่มนุษย์คิดอย่างนั้นเพราะวัฒนธรรมและแนวความคิดใหม่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต โดยที่มนุษย์มักไม่คิดว่าการรับเอาสิ่งเหล่านั้นเข้ามาแล้วทำให้เกิดความสูญเสียวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ดิงงามบางอย่างไปเรียกว่าเป็นการถอยหลังเข้าคลอง เช่น ในสังคมไทยระยะเริ่มแรกอาจใช้ผ้าไหมมาทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม ต่อมานิยมใช้ผ้าทำด้วยใยสังเคราะห์ คนไทยก็เกือบลืมผ้าไหม เมื่อนึกขึ้นได้ก็หันมาส่งเสริมการทอผ้าไหมขึ้นมาใหม่ และคิดว่าวัฒนธรรมผ้าไหมดีกว่าผ้าใยสังเคราะห์ หรือเมื่อถึงยุคพลาสติกก็มักลืมตะกร้า หรือวัสดุจักสานที่ทำด้วยหวาย ไม้ไผ่ เมื่อประสบกับสิ่งแวดล้อมเป็นพิษจึงได้คำนึงถึงสิ่งเหล่านี้ เป็นต้น

4. การรับเอาวัฒนธรรมใหม่ (Acculturation) เมื่อมีวัฒนธรรมใหม่ ๆ เข้ามาสู่สังคมเป็นที่แน่นอนว่าสมาชิกในสังคมต้องเปลี่ยนแปลงการดำรงชีวิตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้ว่าวัฒนธรรมใหม่นั้นจะเป็นวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลเป็นวัฒนธรรมเด่น หรือเป็นวัฒนธรรมด้อยก็ตาม ลักษณะการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมที่สำคัญก็คือ อาจเกิดการทดแทนวัฒนธรรมหรือไม่มีการทดแทนวัฒนธรรมขึ้นก็ได้ นักมานุษยวิทยาได้อธิบายการเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมที่สำคัญ คือ

4.1 การทดแทน (Substitution) หมายถึง การที่วัฒนธรรมใหม่เข้ามาทดแทนวัฒนธรรมเก่าทางด้านหน้าที่และความสำคัญอื่น เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

4.2 การผสมผสาน (Syncretism) หมายถึง การที่วัฒนธรรมเก่าและวัฒนธรรมใหม่เกิดการผสมผสานกัน เพื่อเปลี่ยนรูปแบบและระบบวัฒนธรรมใหม่ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นมา

4.3 การเพิ่มวัฒนธรรม (Addition) หมายถึง เป็นการเพิ่มวัฒนธรรมใหม่เข้ามาทำให้โครงสร้างสังคม และระบบวัฒนธรรมมีความซับซ้อนมากขึ้น โครงสร้างสังคมอาจจะเปลี่ยนหรือไม่เปลี่ยนแปลงก็ได้

4.4 การสูญเสียบางส่วน (Deculturation) หมายถึง การที่วัฒนธรรมบางส่วนสูญหายไป โดยไม่มีการทดแทนเข้ามาใหม่

4.5 การเกิดวัฒนธรรมใหม่ (Origination) หมายถึง การที่สังคมสร้างวัฒนธรรมใหม่เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น หรืออาจจะเกิดจากอิทธิพลอื่น ๆ ทำให้สถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปเริ่มมีวัฒนธรรมใหม่เกิดขึ้นมา

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมอาจจะกล่าวได้กว้าง ๆ อยู่ 2 ปัจจัยคือ

1. ปัจจัยภายนอก เป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นภายนอกชุมชนซึ่งได้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น การสาธารณสุขโลก เมื่อรัฐบาลได้ดำเนินการพัฒนาโดยการเร่งสร้างถนน ไฟฟ้า โรงเรียน ทำให้ชุมชนชนบทได้รับการพัฒนาที่ดีขึ้น การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะว่าการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบทเป็นเรื่องที่เกิดขึ้น และต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมชนบท และสังคมเมืองมีอยู่มากมาย ซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยกันในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และการสื่อสารมวลชน มีอิทธิพลอย่างมาก และรวดเร็วต่อชุมชนชนบท ที่จะทำให้ชาวชนบทได้รับข่าวสารต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลาทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

2. ปัจจัยภายใน เป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ในชุมชน ซึ่งส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ ปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่ปัจจัยทางนิเวศวิทยาซึ่งได้แก่ สิ่งแวดล้อม ที่ตั้งของหมู่บ้าน ที่ดิน

และอื่น ๆ ถ้าหากชุมชนตั้งอยู่ในสภาพนิเวศวิทยาที่คิดว่าจะพัฒนาชุมชนของตนให้ดีขึ้น ซึ่งทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม ปัจจัยทางด้านบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคล หรือสมาชิกแต่ละคนก็มีส่วนที่จะช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะว่าถ้าหากบุคคลได้รับการศึกษาสูงมีประสบการณ์ต่าง ๆ การท่องเที่ยวก็อาจทำให้เกิดการยอมรับสิ่งใหม่ง่ายกว่าบุคคลอื่น ๆ ตลอดจนความเป็นผู้นำของชุมชนที่มีความรู้ ความสามารถอาจมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม ได้เช่นกัน (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทวน, 2527 : 11)

ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม ซึ่งยูว์ธัน วุฒิเมธี และคณะ (2537 : 208) ได้กล่าวไว้ สามารถสรุปได้ดังนี้คือ

1. ผลกระทบทางสังคม

ผลกระทบทางสังคมของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมมีหลายด้านด้วยกัน ทั้งในด้านขนาด ลักษณะ ประเภท และองค์ประกอบของความสัมพันธ์ทางสังคม ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงในสังคมชนบทเด่น ๆ ก็มี ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกห่างเหินกันไป ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านก็ลดความเข้มข้นและเหนียวแน่นลงไปทำให้ไม่ค่อยช่วยเหลือเกื้อกูลกันเหมือนแต่ก่อน ความเคารพเชื่อฟังพ่อแม่ และญาติผู้ใหญ่ของเด็กชนบทสมัยใหม่ก็ลดน้อยลง แม้ความสัมพันธ์ระหว่างพระกับชาวบ้านก็ลดลงไป ชาวชนบทมีความชำนาญเฉพาะด้านมากขึ้น มีคนเลี้ยงไก่ คนเลี้ยงหมู ไม่ได้เป็นชาวนา ชาวไร่ทั่วไปเหมือนสมัยก่อน ทำให้มีความจำเป็นต้องพึ่งคนอื่นมากไป พึ่งตนเองได้น้อยลง

2. ผลกระทบทางวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงในชนบททำให้เกิดผลกระทบต่อวัฒนธรรมชนบทหลายด้าน บางอย่างก็เกี่ยวพันใกล้ชิดกับผลกระทบทางสังคมที่กล่าวมา ตัวอย่างเพิ่มเติมก็มีประเพณีการเคารพผู้อาวุโสหาย หรือจางไป ชาวชนบทนิยมวัดดูมากขึ้น ยังถือการวัดคุณค่าของคนด้วยเงิน หรือวัดดูตีค่าของคนตามปริมาณเงิน หรือวัดดูมีค่าที่เขาได้อยู่ ถ้าจะทำอะไรให้กันก็คิดเป็นเงินคิดกำไร ขาดทุนมิได้เป็นการช่วยเหลือกัน เอาแรงกันระหว่างเพื่อนบ้านใกล้เคียงเหมือนแต่ก่อน มีความนิยมวัฒนธรรมเมือง ซึ่งสืบทอดมาจากวัฒนธรรมตะวันตกมากขึ้น แต่งตัวเหมือนชาวเมือง ดำรงชีวิตเอาอย่างชาวเมืองใช้รถยนต์ จักรยานยนต์หรือรถแทรกเตอร์ เครื่องยนต์กลไกอื่นมากขึ้น เสียค่าใช้จ่ายมากขึ้น แต่รายได้ของตนไม่ได้เพิ่มขึ้นเป็นสัดส่วนกับค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นไปก่อน

3. ผลกระทบทางเศรษฐกิจ

ผลกระทบทางเศรษฐกิจของการเปลี่ยนแปลงในชนบทนั้นอาจมองเห็นได้ง่าย เริ่มจากการที่การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทำให้ชาวชนบทต้องเสียค่าใช้จ่ายมากขึ้น ในขณะที่รายได้ไม่เพิ่มเท่าที่ควร ทรัพยากรธรรมชาติก็ถูกใช้ร่อยหรอไปมาก บางอย่างอาจหมดไป หรือเหลือน้อยไม่

ว่าจะเป็นป่าไม้ แร่ธาตุทั้งหลาย นักวิชาการบางท่านก็กล่าวว่า ยังมีการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนา ชาวชนบทก็จะยิ่งเสียเปรียบการกระจายรายได้ และโอกาสเศรษฐกิจก็ยังไม่ยุติธรรม ยิ่งพัฒนา ชาวชนบทก็ยิ่งยากจน ยิ่งทำงานมากยิ่งขึ้นได้ผลตอบแทนน้อย เพราะการเอาเปรียบ ชาวชนบท ทำได้มากขึ้น

สรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมองที่โครงสร้างและหน้าที่ของระบบสังคมที่ได้เปลี่ยนแปลงไป ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมมองที่วิถีชีวิต ระเบียบ แบบแผนที่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม หรืออาจจะกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมเป็นการศึกษาเรื่องของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมเรื่องเดียวกัน ลักษณะและขบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพื่อตอบสนองต่อปัจจัยใหม่ สภาพสิ่งแวดล้อมใหม่ โอกาสและบทบาทใหม่ที่ถูกกำหนดไว้แล้ว ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง เริ่มจากปัจจัยที่เกิดขึ้นภายนอกชุมชน และภายในชุมชนตามลำดับ เมื่อลักษณะและปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นแล้ว สิ่งที่มีก่อกำเนิดตามมาด้วยเสมอคือ ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงในระบบสังคมทุกระบบ

แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคม

ปัญหาและอุปสรรคที่ทำให้การพัฒนาชุมชนไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรนั้น สนธยา พลศรี (2537 : 182-184) ได้นำเสนอมีหลายประการซึ่งพอจะสรุปเฉพาะประเด็นหลัก ๆ ที่เด่นชัด ดังนี้ คือ

1. ระบบการเมืองการปกครองเป็นแบบรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง ซึ่งไม่เอื้ออำนวยต่อการดำเนินงานพัฒนาชุมชนที่มีปรัชญา แนวความคิด หลักการ และวิธีการดำเนินงานที่มุ่งเน้นให้ประชาชนในท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินงานพัฒนาในทุกขั้นตอน จึงทำให้เกิดปัญหา และอุปสรรคในการพัฒนาชุมชนขึ้นหลายประการ คือ

1.1 นโยบายในการพัฒนาที่กำหนดมาจากส่วนกลาง จึงเป็นการยากที่เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในท้องถิ่นจะให้ประชาชนมีส่วนร่วม และเป็นผู้ตัดสินใจดำเนินงานด้วยตนเอง

1.2 ระบบการจัดสรรงบประมาณกระทำกันในส่วนกลาง โดย กระทรวง ทบวง กรม ต่าง ๆ เป็นผู้รับผิดชอบ ดังนั้นโครงการที่มาจากเจ้าหน้าที่และประชาชนใน ท้องถิ่นจึงเกิดขึ้นได้ยาก

1.3 ระบบการบริหารราชการถูกสั่งการมาจากส่วนกลาง การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ในส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น จึงไม่สามารถดำเนินการได้ด้วยตนเอง แนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนของกระบวนการพัฒนาชุมชนจึงเกิดขึ้นได้ยาก

1.4 หน่วยงานในการพัฒนาชุมชนมีมาก และระบบการบริหารราชการถูกกำหนดมาจากส่วนกลาง ทำให้เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในระดับพื้นที่ของกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ต้องปฏิบัติ

งานเพื่อสนองนโยบายของต้นสังกัด มากกว่าที่จะ ประสานงานกับหน่วยงานนอกสังกัดอื่น ๆ นอกจากนี้ความเข้าใจเกี่ยวกับ แนวทางของการพัฒนาชุมชนก็มีความแตกต่างกันออกไปอีกด้วย

2. นักการเมืองใช้การพัฒนาชุมชนทั้งการพัฒนาชนบท และการพัฒนาเมือง เป็นเครื่องมือในการหาเสียงเพื่อสร้างความนิยมทางการเมือง อันเป็นลักษณะของการแก้ไขปัญหเฉพาะหน้ามากกว่าที่จะเป็นนโยบายถาวรในระยะยาว ทำให้การพัฒนาชุมชนไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร

3. ประเทศไทยขาดรัฐบาลที่มีความมั่นคง มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอยู่บ่อย ๆ ทำให้นโยบายในการพัฒนาชุมชนขาดความแน่นอน และไม่ต่อเนื่อง การพัฒนาชุมชนจึงชะงักงัน เพราะไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างจริงจัง

4. รัฐบาลยึดถือวิธีการพัฒนาชุมชนในแต่ละภูมิภาคเป็นรูปแบบเดียวกัน ใช้ระเบียบข้อบังคับ แผน และโครงการเดียวกัน ทั้ง ๆ ที่ภูมิภาคต่าง ๆ นั้นมีสภาพพื้นที่ต่าง ๆ แตกต่างกันไป ทั้งที่ลักษณะของชุมชนในแต่ละภูมิภาคแตกต่างกันนั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้รูปแบบและวิธีการที่แตกต่างกันออกไป โดยให้มีความเหมาะสมกับสภาพของแต่ละชุมชน ไม่ใช่รูปแบบที่ยึดถือกันอยู่ในปัจจุบัน

5. นโยบายในการพัฒนาของรัฐบาลที่ผ่านมา มุ่งเน้นการเพิ่มการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ส่วนการพัฒนาตัวบุคคลซึ่งเป็นหัวใจของการพัฒนาชุมชนนั้น ไม่ได้ให้ความสำคัญมากนัก ดังนั้นการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาจึงไม่ใช่เป็นวิธีการของการพัฒนาชุมชนที่แท้จริง แต่เป็นเพียงการเพิ่มรายได้ การเพิ่มการจ้างงาน การเพิ่มนักธุรกิจนายทุนมากกว่าการพัฒนาความยากจนในเมืองและชนบทโดยตรง

6. ระบบราชการไทย ซึ่งเป็นระบบเจ้าขุนมูลนายมาแต่เดิม ทำให้ข้าราชการเกิดความรู้สึกว่าตนเองเหนือกว่าประชาชนในทุก ๆ ด้านไม่เชื่อในขีดความสามารถของประชาชนจึงไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนดำเนินงานพัฒนาชุมชนโดยประชาชนเองตามหลัก และวิธีการพัฒนาชุมชน การพัฒนาชุมชนในปัจจุบันจึงเป็นเรื่องของรัฐมากกว่าของประชาชนที่แท้จริง

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2542 : 86) กล่าวไว้ในทฤษฎีสังคมวิทยา ว่าปัญหาการพัฒนาชนบทอันเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างระบบราชการ และระบบสังคมชนบท ส่วนใหญ่เกิดจากความห่างไกลทั้งทางกายภาพ และทางสังคม ทั้งสองจึงขาดความเข้าใจกันอย่างแท้จริง ชาวชนบทมีแนวโน้มที่จะถูกรอบงำด้วยอิทธิพลของระบบราชการ และอิทธิพลของสังคมเมืองที่ระบบราชการพาเข้าสู่สังคมชนบท ผลอย่างหนึ่ง คือ ชาวชนบทมักขอความช่วยเหลือจากทางราชการ ไม่พยายามที่จะช่วยตนเอง เจ้าหน้าที่ระดับสูงของระบบราชการทั่วไปก็มักไม่เข้าใจสังคมชนบทและงานพัฒนาชนบท จึงมุ่งแต่พัฒนาวัตถุส่งผลให้ไม่เกิดการพัฒนาค้น อันเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาชนบท เป็นต้น ความสัมพันธ์ระหว่างสองระบบนี้จึงมีปัญหาเช่นเดียวกัน

เสน่ห์ จามริก (2537 : 266) ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องการพัฒนาแบบอุตสาหกรรมตามแผนพัฒนาที่ไม่เข้าใจชุมชนได้ก่อปัญหาให้กับความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนดังนี้

กระแสทุนนิยมอุตสาหกรรมสมัยใหม่นับเป็นปรากฏการณ์ใหม่ แผ่ขยายเข้าสู่เศรษฐกิจสังคมไทย โดยอาศัยสื่อชักนำของทางราชการเองจะค่อนข้างคล้อยตามไปกับกระแสการครอบงำทำลาย ซึ่งปรากฏการณ์ให้เห็นประจักษ์มาแล้วในประวัติศาสตร์ทั้งที่สังคมไทยเราก็ไม่เคยตกเป็นอาณานิคมของใครมาก่อนเลย แบบแผนวิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม แล้ววัฒนธรรมย่อมดำรงความเป็นตัวตนและพลวัตสร้างสรรค์ของตนเอง แต่แล้วในชั่วสามทศวรรษที่รัฐเข้ามาจัดการกับการพัฒนา เศรษฐกิจ คุณค่า และชีวิตของคนส่วนใหญ่ต้องกลายเป็นเพียงมรดก หรือเครื่องมือของกลุ่มคนส่วนน้อยในนามของการพัฒนาก้าวหน้า แต่ทว่ายังผลให้เกิดความทุกข์ยากเร้นแค้น ไร้ความสมดุล และเสื่อมทรามในสังคมพันสภาพทางสังคม ตลอดจนความเสื่อมโทรมในทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม และที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใดก็คือวัฒนธรรมกระแสหลักซึ่งเคยยึดอยู่ในหลักความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติ ก็ต้องโน้มเอียงไปสู่กระแสการครอบงำทำลายจากทุนนิยมอุตสาหกรรมภายนอก

ที่เห็นชัด ๆ ก็คือว่า ชุมชนหมู่บ้านไทยนั้น โดยทั่วไปแล้วไม่ได้ดำรงคงอยู่ตามวิถีทางของตนเองโดยอิสระหากได้รับผลกระทบทางโครงสร้างจากนโยบายของรัฐในกระบวนการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย และมาถูกกระหน่ำซ้ำเติมอย่างหนักในยุคทุนนิยมอุตสาหกรรม ยังผลให้เกิดการสูญเสียกำลังทรัพยากรทั้งคน และปัญญาความรู้ เป็นการสูญเสียสัมพันธกันมาโดยตลอด ข้อเสนอแนะในที่นี้ก็คือ ในการพยายามทำความเข้าใจกับความหมาย และศักยภาพของชุมชนหมู่บ้านนั้น ทางหนึ่งอาจเริ่มต้นจากด้านลบ หรือการสูญเสียทางโครงสร้างที่กำลังจะกล่าวถึงนี้เพราะในที่สุดแล้ววัฒนธรรมชุมชนมิใช่เพียงจินตนาการ หรือภาพวาด หากแต่ หมายถึงกระบวนการของชีวิตมนุษย์ไม่ว่าเราจะนิยาม “วัฒนธรรม” กันอย่างไรก็ตาม แก่นสารจริง ๆ ของเรื่องทั้งหมดก็คือชีวิตของคน นั่นเอง และทรัพยากรเป็นหัวใจเป็นจิตวิญญาณของชีวิต หรือวัฒนธรรมชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ (2538 :13) ได้กล่าวถึงการพัฒนาที่ผ่านมาไม่ได้ศึกษาถึงวัฒนธรรมชุมชน ได้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ชุมชนที่สอดคล้องกับเสน่ห์ จามริก คือ

ในช่วงทศวรรษ 1950 (ราว ๆ 2490 – 2500) ประเทศในโลกรเสรี เช่น สหรัฐ เสนอแนวทาง “การพัฒนาเศรษฐกิจ” สำหรับพัฒนาประเทศโลกที่สามให้เจริญก้าวหน้า ทั้งนี้เพราะการพัฒนาแนวเศรษฐกิจ (ที่รู้จักกันในนามของ “ทฤษฎีขั้นตอนความจำเป็นเติบโตทางเศรษฐกิจ”) มีความเชื่อว่าบรรดาวัฒนธรรม ธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้านต่าง ๆ ที่เคยมีอยู่ในชุมชนนั้นล้วนแต่เป็นอุปสรรคขัดขวางความเจริญก้าวหน้า และทันสมัย ตามความเจริญทางเศรษฐกิจตามแนวทางการพัฒนาของประเทศในโลกรเสรีส่งผลให้ประเทศโลกที่สามดำเนินแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจกันขนาดใหญ่

และในช่วงทศวรรษ (1960-1970, 1970-1980) ของการพัฒนาเศรษฐกิจผ่านพ้นไป และเริ่มผลิตดอก
ออกผลมาให้เห็นที่เป็นผลผลิตเก็บกินได้ก็มีอยู่มากกว่าเพราะดูเหมือนยิ่งพัฒนาไปคนจนยิ่งมากขึ้น
ที่จนอยู่แล้วก็ยิ่งจนลงไปอีก ปัญหาความเสื่อมโทรมทางสังคม ปัญหาความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อม
อยู่ในขั้นวิกฤต สิ่งทีแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจก็ยังไม่มีความคืบหน้าให้อีกด้วย

องค์การยูเนสโก (UNESCO) ซึ่งได้ประกาศผลว่าการที่ผลลัพธ์จากการพัฒนาโลกที่สาม
ไม่บรรลุเป้าหมายเท่าที่ควรและยังสร้างปัญหาใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้นเพราะการพัฒนาที่ผ่านมา
เป็นการกระทำจากภายนอกเข้าไปไม่ว่าจะเป็นความต้องการที่จะพัฒนา แนวคิดและวิธีการทำงาน
พัฒนารวมทั้งแบบจำลองต่าง ๆ เมื่อนำมาจากภายนอกเข้าไปแล้วยังส่งผ่านจากบนลงสู่ล่าง (Top-
down) อีกด้วย และผลจากการใช้แนวพัฒนาเศรษฐกิจทำให้ผู้วางแผนพัฒนาละเลยความสำคัญของ
วัฒนธรรมชุมชน

จากแนวคิดที่กล่าวมาแล้วสรุปได้ว่า ปัญหาและอุปสรรคที่ทำให้การพัฒนาไม่ประสบความสำเร็จ
สำเร็จเท่าที่ควรเป็นเพราะว่า การพัฒนาเป็นแบบรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง และส่งผ่านจากภายนอก
เข้าไป วิธีดำเนินการเป็นลักษณะแบบสั่งการแล้วส่งผ่านจากบนลงสู่ล่าง ขาดหลักการแบบช่วยกัน
คิดและให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแท้จริง ส่งผลไม่ให้เกิดการพัฒนาคน เป็นการ
พัฒนาที่มุ่งไปสู่ความทันสมัย มองข้ามความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นวัฒนธรรมชุมชน ทำให้ชุมชน
ได้รับผลกระทบทางสัมพันธ์ภาพทางสังคม ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม

แนวทางการประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) และการประเมินผล กระทบทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment: EIA)

The American National Policy Act 1980 (กนกพร สว่างแจ้ง, 2542 : 3) ได้ให้ความหมาย
การประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมว่าเป็นระบบของกรรมวิธีซึ่งเกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีผลกระทบ
ต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย

1. การนำเสนอวัตถุประสงค์ของการพัฒนา (อันอาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม)
2. การเสนอสภาพแวดล้อมในปัจจุบันที่ได้รับผลกระทบ
3. การประเมินความเป็นไปได้ของผลกระทบที่เกิดขึ้น
4. การออกข้อกำหนดเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม
5. การเฝ้าระวังการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม
6. การจัดทำข้อเสนอแนะเพื่อลดผลกระทบ

ส่วนการประเมินผลกระทบทางสังคม SIA สถาบันนโยบายการศึกษา (2539 : 11) ได้นับเป็นส่วนหนึ่งของการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม EIA เป็นการศึกษาผลกระทบของโครงการที่จะเกิดขึ้นกับชุมชน คนที่อาศัยในชุมชน และสังคม SIA จะคาดคะเนการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และคุณภาพชีวิตที่จะเกิดขึ้น

เกียรติชัย ณ นคร (อ้างในสถาบันนโยบายการศึกษา) ได้เสนอแนวคิดที่ให้ความสำคัญของผลกระทบทางสังคม (SIA) กล่าวคือ ในปัจจุบันการดำเนินงานตามโครงการขนาดใหญ่หลายโครงการได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างรัฐกับประชาชน สิ่งที่เกิดขึ้นได้สะท้อนให้เห็นถึงข้อบกพร่องของกระบวนการตัดสินใจที่ยังคงขาดมิติของสังคมที่อาจจะหรือได้รับผลกระทบจากการดำเนินการตามโครงการขนาดใหญ่ ดังนั้นจึงควรที่จะผลักดันให้มีการศึกษาถึง “ผลกระทบทางสังคม” ในโครงการที่น่าจะมีผลกระทบต่อสังคม โดยเฉพาะต่อชุมชนและวิถีชีวิตในการดำเนินชีวิตชุมชนแยกต่างหากจากแนวความคิดที่มีการเสนอให้รวมการศึกษาผลกระทบต่อสังคมเข้าไว้กับรายงานการศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment : EIA)

ทั้งนี้เพราะโดยพื้นฐานของกระบวนการ EIA แล้วเป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นถึงปัญหาทางกายภาพและชีวภาพ ซึ่งแตกต่างจากการศึกษาผลกระทบทางสังคมที่น่าจะมุ่งเน้นถึง “คุณค่า หรือคุณภาพ” ของชีวิต หรือวิถีชีวิตในการดำเนินชีวิตที่อาจจะต้องเปลี่ยนไปเมื่อมีการดำเนินตามโครงการต่าง ๆ

การประเมินผลกระทบทางด้านสังคมเป็นการตรวจสอบความเหมาะสม หรือความรุนแรงของเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดไว้ล่วงหน้าทางสังคมใน 3 ลักษณะ (อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, 2541:27-28)

1. กระบวนการประเมิน/ คาดการณ์ล่วงหน้า ถึงผลลัพธ์ทางสังคม และวัฒนธรรมที่น่าจะเกิดจากนโยบาย การปฏิบัติการพัฒนาโครงการเฉพาะในบริษัทของระดับชาติ รัฐจังหวัด หรือท้องถิ่น

2. ผลลัพธ์ที่เปลี่ยนแปลงวิถีประชา ชีวิต การทำงาน การละเล่นที่สัมพันธ์ต่อกันและกันที่สอดคล้องกับความต้องการของสมาชิกชุมชนนั้น ๆ

3. ผลกระทบทางวัฒนธรรม กระทบต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีประชา ค่านิยมระบบความเชื่อของคนที่ใช้เป็นแนวทางดำเนินชีวิตในสังคม

การประเมินผลกระทบทางสังคมให้ทิศทางด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ความเข้าใจจัดการ และควบคุมการเปลี่ยนแปลง
2. พยากรณ์ผลกระทบที่อาจจะเกิดจากยุทธวิธีการเปลี่ยนแปลง
3. การจำแนก ปรับปรุง และปฏิบัติแผนยุทธศาสตร์ที่ล้มเหลว เพื่อลดผลกระทบทางสังคม
4. พัฒนา / ดำเนิน แผนการที่ช่วยจำแนกผลกระทบทางสังคม ที่อาจจะเกิดขึ้นในฐานะเป็น

ผลของการเปลี่ยนทางสังคม

5. พัฒนากลไกการประเมินผล

6. ประเมินผลกระทบทางสังคม ที่เกิดจากโครงการพัฒนาการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี และนโยบายรัฐ เป็นต้น

สรุปประเด็นหลัก ๆ ของแนวทางการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมกับการประเมินผลทางสังคม (Lang และ Armou, 1981 อ้างในสถาบันนโยบายการศึกษา, 2539:15)

กรอบวิธีการวิจัยสำหรับการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (EIA)	กรอบวิธีการวิจัยสำหรับการประเมินผลกระทบทางสังคม (SIA)
<p>คาดการณ์</p> <p>ความรุนแรง ขอบเขตและความเป็นไปได้ที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อมกับผลทางตรงและทางอ้อม ผลกระทบขั้นแรก และขั้นที่สองในพื้นที่ตั้งโครงการ และนอกโครงการ</p>	<p>คาดการณ์</p> <p>ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่คาดว่าจะเกิดขึ้นการเปลี่ยนแปลงที่คาดว่าจะมีต่อประชาชน ผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการ และทางเลือกต่าง ๆ ของโครงการ</p>
<p>ประเมิน</p> <p>ความสำคัญของผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นกับสภาพปัจจุบัน และอนาคตตลอดจนมาตรการในการลดผลกระทบนั้น</p>	<p>ประเมิน</p> <p>ความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงที่คาดว่าจะเกิดต่อแต่ละกลุ่ม โดยคำนึงสภาพการณ์ทางสังคมที่กลุ่มเหล่านั้นมีประสบการณ์อยู่ในปัจจุบันที่จะเป็นไปในอนาคต และสภาพการณ์ทางสังคมที่พวกเขาปรารถนา ทั้งนี้โดยพิจารณาถึงมาตรการในการลดผลกระทบนั้นด้วย</p>
<p>การประเมินผล</p> <p>เพื่อดูว่าโครงการที่เสนอนั้นจะได้รับการยอมรับโดยทั่วไป หรือมีผลกระทบรุนแรง ตลอดจนเปรียบเทียบทางเลือกแต่ละทาง</p>	<p>การประเมินผล</p> <p>เพื่อดูว่าโครงการที่เสนอนั้นจะได้รับการยอมรับโดยทั่วไป หรือมีผลกระทบรุนแรง ตลอดจนเปรียบเทียบทางเลือกแต่ละทาง</p>

ดังนั้นสรุปได้ว่าประโยชน์ของ SIA ที่เห็นได้ชัดก็คือ SIA สามารถระบุผลกระทบทางสังคมที่เกิดขึ้นและกำหนดได้ว่าผลกระทบทางสังคมนั้นมีความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจมากเพียงใด ประเด็นนี้มีความสำคัญเพราะทำให้การทำ SIA มีคุณค่าและมีผลต่อการตัดสินใจเชิงนโยบาย (สถาบันนโยบายศึกษา, 2539 : 2)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทวน (2527:157-159) ศึกษาวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนสองแห่งในจังหวัดขอนแก่น กรณีศึกษาหมู่บ้านอัมพวัน และหมู่บ้านกำแพงกันคูณ ทำให้ทราบถึงแนวทางการศึกษาและลักษณะการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านทั้งสองที่ผ่านมาในอดีต (2512 – 2513) กับปัจจุบัน (2526) ว่าแตกต่างกันอย่างไร ผลการวิจัยพบว่าการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจ และระบบการพักผ่อนหย่อนใจมีมากกว่าการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจ ระบบความเชื่อ และระบบกลุ่มทางสังคม ทราบถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง พบว่าปัจจัยภายนอก เช่น สาธารณูปโภค การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม สื่อสารมวลชนมีการเปลี่ยนแปลงมากกว่าปัจจัยภายใน เช่น สาเหตุหรืออิทธิพลของบุคคล หรือหน่วยงานหรือระบบ หรือสถาบัน หรือกลุ่มต่าง ๆ ทราบถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลง เช่น การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยของวัตถุ การพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ การเชื่อฟังผู้อาวุโส การเปลี่ยนไปทางด้านจิตใจ ปัญหาสังคม ตลอดจนได้พัฒนาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง

บัวชุม ภาสกาพันธ์ และคณะ (2536 : 110-116) ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาบ้านโค หมู่ที่ 3 ตำบลห้วยแอ่ง และบ้านคอนโค หมู่ที่ 9 ตำบลแก่งเล่งจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ทำให้ทราบถึงประสบการณ์ในกระบวนการวิจัยการศึกษาชุมชนภาคสนาม ทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูล การประมวลผล การวิเคราะห์ข้อมูล และได้เรียนรู้เกี่ยวกับสภาพปัญหาของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตลอดจนสามารถวิเคราะห์ถึงแนวทางและรูปแบบที่เหมาะสม ในการพัฒนาชุมชน ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับจะได้นำไปใช้ในการศึกษาและพัฒนาในชุมชนอื่น ๆ อีกต่อไป

วนิดา แคนโพธิ์ (2539 : 93-95) ศึกษาวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงสู่ระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมในครัวเรือนในชุมชนชนบท กรณีศึกษาบ้านร่องพอง หมู่ที่ 2 ตำบลร่องพอง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ พบว่ากระบวนการเปลี่ยนแปลงอันประกอบด้วยรูปแบบ วิธีการ กลไก และวิวัฒนาการการผลิต เกิดขึ้นโดยกลุ่มผู้นำในหมู่บ้านเป็นผู้นำเข้าจากภายนอก และนำเข้ามาทดลองทำในหมู่บ้านจนกระทั่งประสบผลสำเร็จ จึงได้เกิดการเลียนแบบ ขยายเครือข่ายระบบการผลิตขึ้นเรื่อย ๆ จากระดับครอบครัวไปจนถึงชุมชน และจะต้องมีองค์ประกอบ และปัจจัยต่าง ๆ

ที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ ลักษณะที่ตั้งชุมชนอยู่ใกล้เมือง การผลิตที่สามารถกำหนดราคาได้ เครื่องมือ และอุปกรณ์ไม่ยุ่งยากซับซ้อน เวลาการผลิตน้อย รายได้ที่ได้รับมากกว่าระบบการผลิตแบบเกษตร นอกจากนี้กระบวนการเปลี่ยนแปลงได้ส่งผลกระทบต่อระบบความสัมพันธ์ระบบความเชื่อ และระบบคุณค่า เช่น ความสัมพันธ์ในครอบครัวลดลง ความสัมพันธ์ภายในอยู่ในรูปผลประโยชน์มากขึ้น มีความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกมากขึ้น ความเชื่อและพิธีกรรมได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบไป

แสงอรุณ เจริญจันทร์แดง (2540:100-105) ศึกษาวิจัยเรื่องผลกระทบทางสังคมของการอพยพประชาชน เนื่องจากการขยายเหมืองลิคไนต์แม่เมาะ สำหรับโรงไฟฟ้าเครื่องที่ 8 และ 9 อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง การประเมินผลกระทบทางสังคม หรือ SIA จะเน้นด้านประชากรสังคม และเศรษฐกิจ ซึ่งเกี่ยวข้องกับมนุษย์โดยตรง ในขณะที่การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม หรือ EIA จะเน้นความหลากหลายทางชีวภาพ - ภายภาพของสิ่งแวดล้อมที่แม้จะรวมชุมชนมนุษย์ไว้ แต่ก็ไม่มีรายละเอียดมากเท่ากับปัจจัยทางสังคมที่ SIA ได้ระบุไว้ ผลการวิจัยพบว่าจากการอพยพของประชากรของชุมชนเมาะหลวง เนื่องจากโครงการฯ ทำให้คนในชุมชนได้รับผลกระทบทางสังคมด้านลบ ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของชุมชน และการเปลี่ยนแปลงอาชีพ

สรณ มรกตวิจิตรการ (2542:80-84) ศึกษาวิจัยเรื่อง การประเมินผลกระทบทางสังคมและเศรษฐกิจจากการส่งเสริมการเกษตรยั่งยืนเพื่อการส่งออก ตำบลแม่สุก อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง การประเมินผลกระทบทางสังคม จะเน้นด้านสุขภาพของประชากรบนพื้นฐานความเชื่อ และวิถีชีวิตดั้งเดิมจากการประกอบอาชีพ ผลกระทบทางเศรษฐกิจจะเน้นด้านรายได้และการบริโภคจากการประกอบอาชีพดั้งเดิม ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจะสังเกตจากดิน น้ำ และความหลากหลายทางชีวภาพ โดยแสดงผลเปรียบเทียบผลกระทบทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม จากการทำเกษตรกรรมดั้งเดิมมาเป็นการส่งเสริมการเกษตรยั่งยืนเพื่อการส่งออก พบว่าการส่งเสริมการเกษตรยั่งยืนเพื่อการส่งออก ทำให้เกษตรกรได้รับผลกระทบทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมด้านบวก

สรุปเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากเอกสารที่ผู้ศึกษาได้รวบรวมในส่วนที่เกี่ยวข้อง ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ทำให้ทราบถึงแนวคิด และทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม ลักษณะการเปลี่ยนแปลง ขบวนการหรือกลไกที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลง ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงกับกลุ่ม

สังคมในลักษณะยอมรับหรือต่อต้าน แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคม ปัญหา และอุปสรรคของการพัฒนาชุมชน

ทำให้ได้แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายสำคัญ ตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) เป็นต้นมา เพื่อแก้ปัญหาความยากจน และกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคและชนบทอย่างกว้างขวาง การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะการก่อสร้างถนนเข้าหมู่บ้านจัดว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ ของชุมชนเป็นตัวเร่ง ตัวชักนำตัวกระตุ้น และจูงใจให้เกิดภาวะการผลิต และกิจกรรมที่นำมาซึ่งการสร้างงาน รายได้ และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของชุมชนในระยะยาว แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นสาเหตุ ที่ทำให้มีการบุกรุกพื้นที่และใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้กว้างขวางยิ่งขึ้น เป็นเพราะการพัฒนาที่มุ่ง แต่พัฒนาวัตถุ ละเลยความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชน เป็นลักษณะนำเข้าจากภายนอกเข้าไปแล้วยังส่งผ่านจากบนลงสู่ล่าง (Top-down) อีกด้วยขาดความเข้าใจกันอย่างแท้จริง ทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมทางสังคม และสิ่งแวดล้อมตามมา

การประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ทำให้คาดการณ์ถึงความรุนแรง ขอบเขตและความเป็นไปได้ที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อมกับผลทางตรง และทางอ้อมในพื้นที่โครงการ และนอกโครงการ สำหรับการประเมินผลกระทบทางสังคม ทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่คาดว่าจะเกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่คาดว่าจะมีผลต่อประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการ และทางเลือกต่าง ๆ ของโครงการ

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสรุปได้ว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม คือ ปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายใน โดยปัจจัยภายนอกจะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงมากกว่าปัจจัยภายใน และผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมถึงแม้จะทำให้ชาวบ้านมีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าเดิม แต่ในขณะเดียวกันก็มีแนวโน้มที่จะเป็นปัญหาทางสังคม และวัฒนธรรมในอนาคตต่อไป ในส่วนของการประเมินผลกระทบทางสังคม SIA และการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม EIA นั้นสรุปได้ว่าการประเมินผลกระทบทางสังคม SIA จะเน้นด้านประชากรสังคม และเศรษฐกิจ ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของชุมชน และการเปลี่ยนอาชีพ ในขณะที่การประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม EIA จะเน้นด้านความหลากหลายทางชีวภาพ ภายภาพของสิ่งแวดล้อมที่แม้จะรวมชุมชนมนุษย์ไว้ แต่ก็ไม่มีรายละเอียดมากเท่าการประเมินผลกระทบทางสังคม SIA